

Józef Iwanicki

Charakterystyka postulatów terminologicznych w psychologii ogólnej

Studia Philosophiae Christianae 3/1, 55-87

1967

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

JÓZEF IWANICKI

CHARAKTERYSTYKA POSTULATÓW TERMINOLOGICZNYCH W PSYCHOLOGII OGÓLNEJ

Sumaryczne podanie treści

I. WSTĘP: I°. *sprecyzowanie tematu i ustalenie problemu*: 1. do problemu nie należy — 11. ani psychologiczna dziedzina metafizyczna, 12. ani zestawienie psychologicznej terminologii z terminologią innych dziedzin.

2. do problemu należy wartościowanie roli terminologii: 21. w opisie, 211. w konstrukcjach teoretycznych, uogólnionych i wyabstrahowanych, 212. w ustaleniu znaczeń.

II. ROZWINIĘCIE: 221. *pierwsza sprawa o charakterze ogólnym*: 2211. *kryterium* formalnej jedności języka w jakiejś dziedzinie wiedzy; 2212. *struktura* języka psychologii; 2213. język psychologii pod względem jednoznaczności i formalnej jedności: 22131. język ten zawiera mnóstwo wieloznaczności, 22132. i to zarówno w ramach całości systematyzacyjnych, jak w ramach poszczególnych kierunków. 22133. psychologia nie stanowi systemu zamkniętego o logicznej spójności wewnętrznej.

222. *dwie sprawy związane z poszczególnymi sytuacjami*: 2221. z tych — jedna związana z sytuacją *stosunku językowych konstrukcji psychologicznych do fizjologicznych konstrukcji językowych*: 22211. wyjaśnienia wstępne; 22212. Stanowisko psychologów tradycyjnych, psychologów pawłowowskich i psychologów diamatycznych: c. teza, d. uzasadnienia różne: d1. uzasadnienie ze strony tradycyjnej psychologii; d2. uzasadnienie ze strony pawłowowskiej psychologii; d3. uzasadnienie ze strony diamatycznej psychologii.

2222. *druga sprawa związana z sytuacją zabiegów separatystycznych i integracyjnych*: 22221. wyjaśnienia ogólne; 22222. realizacja zabiegów w kierunkach psychologicznych: e4. *w introspekcjonizmie*: e41. introspekcjonizm w skrajnym sformułowaniu implikuje tendencje separatystyczne; e42. introspekcjonizm w umiarkowanym sformułowaniu implikuje tendencje integracyjne; e43. rola metody introspekcyjnej w budowaniu i realizowaniu całościowych konstrukcji psychologicznych.

e5. w „*nieintrospekcjonizmie*” czyli w behawioryzmie: e511. *odmiana watsonowska*: e5111. ma postać fizjologiczno-biologiczną; e5112. oraz implikuje tendencje separatystyczne i ekskluzywne.

e512. *odmiana tolmanowska*: e5121. posiada postać psychologiczną, ale bez wyraźnej terminologii o świadomości; e512241. wydaje się być szerszym wstępem do tendencji integracyjnej.

e513. *odmiana mowrerowska*: e5131. posiada postać psychologiczną z wyraźną terminologią przystosowaną do wyrażania świadomości; e5134. mowrerowskie wprowadzenie pojęć o świadomości jest realnym ujawnieniem tendencji integracyjnej.

e52. w koncepcji behawiorystycznej — stosunek e521. danych empirycznych, wyrażonych w opisie, e522. do konstrukcji teoretycznych.

22223. *podsumowanie*: w różnych kierunkach psychologicznych — występuje zbieżność problemowa, a mniej wyraźnie uwydatnia się wzajemna tolerancja różnych metod.

III. KONKLUZJA O ROLI TERMINOLOGII W POSTULOWANYCH REALIZACJACH INTEGRACYJNYCH: f. rola uwydatnia się w — f1. *zabiegach postulatowych*: f11. grupa zabiegów dotyczących języka już używanego — nowymi składnikami semiotycznymi; f13. grupa zabiegów postulatowych w odniesieniu do tworzenia całościowych konstrukcji językowych w psychologii.

f2. *zabiegi realizacyjne*: f2111. sformułowanie czterech zasad kontrolujących poprawność definicji; f2112. konstruowanie definicji podstawowych pojęć wyrażonych w psychologii.

I. Wstęp

Referat ten — I°. zacznę krótkimi wyjaśnieniami precyzującymi temat i ustalającymi problem; II. następnie — przedłożę rozwinięcie tematu, będące rozwiązaniem problemu postawionego; III. i wreszcie zakończę podkreśleniem kilku konkluzji o ważnej roli terminologii w procesie integracyjnym na terenie psychologii.

I°. Ustalenie problemu.

Oto wyjaśnienia dające ustalenie problemu: 1. jedno wyjaśnienie dotyczy tego, co jest nie zamierzone w traktowaniu tematu; 2. drugie wyjaśnienia dotyczą tego, co jest zamierzone w traktowaniu tematu.

1. pierwsza grupa wyjaśnień wskaże: 11. z jednej strony — że tu zakres zainteresowań ogranicza się do psychologii „nie metafizycznej”; 12. z drugiej strony — że tu w naszych rozważaniach nie wystąpią — wprost — porównania, czy zestawienia sytuacji terminologicznej w psychologii z sytuacją terminologiczną w innych dziedzinach.

2. druga grupa wyjaśnień dotyczy tego, co tu się rozumie przez terminologię.

21. odnośnie rozumienia terminologii: 211. chodzi tu — głównie — o nazwy, 212. ale również i o inny rodzaj wyrażen, występujących w opisach oraz w sformułowaniach praw i konstrukcjach teoretycznych; 213. obok tego — chodzi nam jeszcze o rolę nazw wyrażającą się w ich pierwotności, lub wtórności; 214. w odniesieniu do wskazanych wyrażen — spróbujemy sprecyzować sposoby ustalania znaczeń.

II. Rozwinięcie: 22. Wprowadzenie.

22. rozwinięcie — charakteryzujące dwie sprawy — realizowane będzie w następującym porządku: 221. w zakresie pierwszej sprawy — mającej charakter ogólny — spróbujemy wskazać pojęcie formalnej jedności oraz struktury języka dla danej dziedziny wiedzy.

222. druga sprawa nawiązuje do poszczególnych sytuacji, a — głównie — do dwu: 2221. w zakresie sprawy nawiązującej do sytuacji zależności pojęć i twierdzeń — rozpatrzemy stosunek językowych konstrukcji psychologicznych do fizjologicznych konstrukcji językowych.

2222. w zakresie sprawy nawiązującej do sytuacji rozszerzania lub zawężania terenu badań i systematyzacji psychologicznych — rozpatrzemy zabiegi — już to separatystyczne, już to — integracyjne — przedsięwzięte ze strony różnych kierunków psychologicznych.

223. całość tę zakończymy konkluzją o pewnej zbieżności ujawniającej się na terenie różnych kierunków psychologicznych.

221. Formalna jedność i struktura języka.

2211. tu spróbujemy wskazać kryterium formalnej jedności języka; 22111. dla tej próby — punktem wyjścia są dwa stwierdzenia: 221111. pierwsze o takim tenorze: w psychologii występują koncepcje i kierunki przeciwstawne sobie; 221112. drugie — znowu — o takim tenorze: struktura języka i struktura systemu — w jakiejś dziedzinie wiedzy są tylko dwoma aspektami tego samego układu elementów.

2212. nakreślone wyżej — stwierdzenia znajdują wyraz w przedstawieniu struktury języka w psychologii; 2213. oraz w podsumowaniu rozważań.

22112. odnośnie próby wskazania kryterium jedności języka — zaczerpnijemy elementy z K. Ajdukiewicza rozprawy zatytułowanej „Język i znaczenie”¹: 221121. jeden z tych elementów ma swój wyraz w takiej postaci pozytywnej: jedność języka jest uwarunkowana „jednoznacznym przyporządkowaniem pomiędzy wyrażeniem a znaczeniem”; 221122. drugi z elementów ma swój wyraz w takiej postaci negatywnej: taki język „nie ma... wyrazu dwuznacznego”, ani wieloznacznego.

2212. struktura języka psychologii jest ukonstytuowana przez różne „kategorie” terminów, czy wyrażeń: 22121. jedna kategoria składa się z terminów, czy wyrażeń specyficznych skonstruowanych przeważnie ze źródłosłówów greckich, lub łacińskich: do takich należą np. nazwy dyspozycji, funkcji, procesów.

22122. druga kategoria zawiera terminy, wyrażenia zapożyczone z języka potocznego, czy języka tradycyjnie przyjmowanego; nie zawsze są one użyte z jednoznacznym przyporządkowaniem znaczeń: 221221. np. nazwa „świadomość” jest przeciwstawnie wartościowana — pod względem — znaczenia: dla jednych — na uznanie zasługuje wartość „świadomość introspekcyjna”, dla innych tą wartością jest „świadomość extro-

¹ K. Ajdukiewicz, *Język i poznanie*, I. *Język i znaczenie*, 173, W-wa, 1960; *Logika pragmatyczna*, 19—26, W-wa, 1965.

spekcyjna", a dla jeszcze innych — świadomość jest fikcją; 221222. analogiczna sytuacja zjawia się odnośnie „psychicznego”: dla jednych — psychiczne pokrywa się ze świadomem, dla innych — psychiczne jest świadomem lub nieświadomem; 221223. określenie „znaczenia”, czy „rozumienia” występuje w różnej postaci — nie tylko zależnie od koncepcji, czy kierunku psychologicznego, ale nawet — w ramach jednego kierunku, czy autora — niejednorodność jest częsta.

22123. trzecia kategoria obejmuje skrótowe nazwy skomplikowanych konstrukcji, np. „strumień świadomości” u Jamesa „strumień aktywności” u Watsona ².

2213. oto podsumowanie, na które się składa dwa podkreślenia: 22131. pierwsze podkreślenie dotyczy aspektów konkretnych: 221311. omówiona struktura języka, ukonstytuowana przez wymienione kategorie terminów, czy wyrażań — posiada tylko pozorną jednorodność, gdyż „stan terminologii psychologicznej... nie jest zadawalniający” i często „terminy są wieloznaczne” ³.

22132. drugie podkreślenie dotyczy aspektów o tenorze ogólnym, wyrażających rozstrzygnięcie kwestii formalnej jedności języka psychologicznego: 221321: język psychologii — zarówno w ramach całości, jak w ramach poszczególnych kierunków — jest daleki od jednoznaczności, jednorodności oraz formalnej jedności; 221322. te stwierdzenia implikują inny aspekt, a mianowicie taki, że psychologia nie jest systemem o logicznej spójności wewnętrznej.

222. Sprawy nawiązujące do poszczególnych sytuacji:

2221. z tych — sprawa nawiązująca do sytuacji zależności pojęć i twierdzeń: psychologicznych i fizjologicznych.

² G. Petiau, Les problèmes du langage scientifique, w zb. La méthode dans les sciences modernes, 230, Paris, Éditions science et industrie.

³ T. Tomaszewski, Wstęp do psychologii, 40, W-wa, 1963; M. Kreutz Podstawy psychologii, 334-335, W-wa, 1949.

22211. *Wyjaśnienia wstępne.*

22211. rozważania wymienionego tematu będzie przeprowadzone w takim układzie; 222111. za punkt wyjścia posłuży refleksja o metodologicznej dopuszczalności ingerencji twierdzeń jednej dziedziny do dziedziny drugiej; 222112. a po tej refleksji rozpatrzemy: c. tezy i d. uzasadnienia formułowane przez przedstawicieli psychologii tradycyjnej, pawłowowskiej oraz diametycznej.

222111. wyżej wspomniana refleksja dotknie — w odniesieniu do przedłożonego tematu — a. praktyki oraz b. teorii z zaznaczeniem, że praktyka jest tutaj wyraźniejsza niż teoria.

a. praktyka jest widoczna: a1. zarówno na poziomie nauk szczegółowych⁴, np. psychologii w stosunku do matematyki, a fizyki w stosunku do chemii; a2. jak w dziedzinie filozofii, np. teoria poznania w stosunku do innych działów filozofii.

b. teoria dostarcza pewnych wytycznych dla rozwiązania problemu: b1. jedna z wytycznych da się tak ująć: b11. z jednej strony — psychologia ani nie jest systemem zamkniętym⁵ ani nie jest systemem o logicznej spójności wewnętrznej; b12. z drugiej strony — psychologia stanowi tylko część nauki o człowieku.

b2. druga wytyczna ma taki tenor: b21. ten sam przedmiot materialnie brany b22. może być traktowany dwojako, czy nawet wielorako, co znaczy, że może być traktowany w różny sposób, z różnego punktu widzenia, w różnym przystosowaniu, jakby nadając przedmiotowi materialnemu — postać przedmiotu formalnego; b221. zgodnie z powyższym — zależność językowych konstrukcji psychologicznych od fizjologicznych konstrukcji językowych — wydaje się być sytuacją normalną⁶.

⁴ F. Rostand, *Sur la clarté des démonstrations mathématiques*, 8, Paris, Vrin, 1962; zob. *Logiczna teoria nauki*, 5, W-wa, 1966.

⁵ K. Ajdukiewicz, *Język i poznanie*, I, 160—163, W-wa, 1960.

⁶ A. Lewicki, *Procesy poznawcze i orientacja w otoczeniu*, 90, W-wa, 1960.

222112. *Wypowiedzi psychologów tradycyjnych, pawłowowskich i diamatycznych.*

222112. gdy chodzi o wypowiedzi przedstawicieli psychologii tradycyjnej, pawłowowskiej i diamatycznej, to ich — c. tezy pokrywają się i dają się sprowadzić zasadniczo do jednej o takim tenorze: liczne twierdzenia, czy prawa fizjologiczne stają się przesłankami dla budowania twierdzeń i praw psychologicznych⁷.

d. jednak w uzasadnieniach wysuwanych ze strony tych psychologii — występują różnice, które tu kolejno przedyskutujemy.

d1. *Stanowisko tradycyjnej psychologii.*

d1. gdy chodzi o stanowisko tradycyjnej psychologii, to głównie powołamy się na uzasadnienie Michotte'a⁸. d11. jego uzasadnienie nawiązuje: d111. z jednej strony — do ustaleń empirycznych; d112. z drugiej strony — koordynuje te nawiązania z uznaniem posiadającymi charakter spekulatywno-teoretyczny.

d111. nawiązanie wskazuje: w stosunku do wszelkich czynności psychicznych — ich ścisłą łączność: d1111. i to ogólnie — z organizmem żywym, d1112. a specjalnie — z systemem nerwowym i z mózgiem; d1113. zaś — w stosunku do zmysłowych czynności i wytworów — nawiązanie uwydatnia ich charakter kwantytywny o układzie i strukturze przestrzennej.

d1114. te cechy kwantytywności i przestrzenności są składnikami konstytuującymi znaczenie materialności; d1115. dezygnaty zawierające te cechy mają pełną podstawę do nazywania się materialnymi; d1116. wprowadzenie materialności psychicznych czynności oraz wytworów zmysłowych nie pokrywa się z materialnością czynności oraz wytworów czysto fizjologicznych, ale

⁷ W. Přihoda, Wstęp do psychologii pedagogicznej, 201—207: Fizjologiczne podstawy zjawisk mnemicznych; 256—258: Fizjologiczne prawa uczenia się; S. L. Rubinsztejn, Podstawy psychologii ogólnej, 256, 313—317: Prawa psychofizjologiczne, W-wa, 1962.

⁸ Michotte, Cours de psychologie, 127—130, Louvain, 1928.

nie ma między nimi różnicy opozycyjno-diametralnej; d1117. wobec tego — nazwy i twierdzenia o tych dwu klasach dezygnatów nie są narażone na implikowanie wieloznaczności; d1118. z powyższego można konkludować, że aspekt subiektywny psychicznych czynności oraz wytworów jest poznawany przez introspekcję, a aspekt obiektywny jest ujmowany na podstawie przesłanek fizjologicznych.

d112. oto wspomniana koordynacja: ta afiliacja dwu klas strukturalno-funkcyjnych — wynikająca z ustaleń empirycznych ma swój odpowiednik na poziomie uznanych zasad spekulatywno-teoretycznych; d1121. zasady — w świetle których ontologicznie wartościują się dwie klasy czynności oraz wytworów — streścimy w zdaniu — naprzód — o jedności duszy substancjalnej z trzema atrybutami: wegetatywności, zmysłowości oraz intelektualności, a następnie — o duszy dynamicznej, będącej źródłem energii oraz będącej przyczyną.

d1122. ze względu na taki układ rzeczywistości — zarówno zmysłowe czynności oraz wytwory psychiczne, jak i fizjologiczne czynności oraz wytwory — nie mogą posiadać absolutnej samoistności i samodzielności wraz z organizmem, inaczej mówiąc: nie mogą być zamknięte w organizmie, jako ostatecznym źródle, gdyż — właśnie — w ostatniej instancji są przejawami i efektami duszy, konstytuującej w połączeniu z ciałem pełną substancję.

d2. Stanowisko pawłowowskie.

d2. sprawa pawłowowskiego uzasadnienia zostanie przedstawiona w następującym porządku: d21. naprzód — aktualność pawłowowskiej koncepcji w psychologii d22. następnie — problemy, przy których uzasadnienie powstało; d23. — dalej — sposoby konstruowania elementów uzasadnienia; d24. wreszcie — wskazanie elementów występujących w uzasadnieniu.

d21. aktualność pawłowowskiej koncepcji w psychologii współczesnej jest faktem niezaprzeczonym: d211. dla podkreślenia tej aktualności wystarczy wskazać treść hasła „przebudowy psychologii w oparciu o naukę Pawłowa” wysuniętego 1950 przez Zjednoczone Akademie Nauk w Moskwie; d212. a przy

tym — należy zwrócić uwagę na znaczne odbicie pawłowizmu w pracach radzieckich psychologów takich jak Rubinsztejn, Tiepłow, Smirnow oraz polskich psychologów takich, jak Konorski, Tomaszewski, Lewicki.

d22. problemy, przy których uzasadnienie powstało, prowadziły się: d221. do badania zachowań się istot żywych, d222. a głównie — do sprawy powstawania i funkcjonowania odruchów warunkowych i bezwarunkowych.

d23. sposobami konstruowania elementów uzasadnienia były: d231. z jednej strony — ustalenia empiryczne, dokonywane za pomocą obserwacji i eksperymentu; d232. a z drugiej strony — interpretacje skoordynowane.

d24. oto elementy występujące w uzasadnieniu: elementami tymi — poza bodźcami — są procesy pośredniczące i reakcje, a zarówno w procesach pośredniczących, jak i w reakcjach występują: d241. czynności fizjologiczne, d242. w towarzystwie czynności psychicznych.

d241. tu należy podać charakterystykę czynności fizjologicznych: czynności te ujawniają się: d2411. bądź — w pobudzeniu o różnej intensywności; d2412, bądź — hamowaniu o różnej intensywności; d2413. pobudzenia i hamowania są funkcjami prostymi, niezłożonymi jakościowo: mechanizm ich zachodzenia jest automatyczny i nieświadomy.

d242. w charakterystyce czynności psychicznych podamy: d2421: ich własności; d2422. ich elementy konstytutywne d2423. sposób poznawania; d2424. i sposób opisu.

d2421. własności tak się charakteryzują: czynności psychiczne są twórcze, dynamiczne: d24211. ich postać — na terenie badanych zachowań się dzięki lokalizacji przestrzennej oraz dzięki rozciąglej i kwantytatywnej treści — posiada piętno materialne.

d2422. gdy chodzi o elementy konstytutywne, to one mają charakter — jakby — dwupoziomowy: d24221. jeden poziom da się tak wyrazić: zmysłowe czynności psychiczne — tak jak się ujawniają w badanych zachowaniach się — są o specyficznej naturze ze złożonymi strukturami, układami, organiza-

cjami, neurofizjologicznych procesów pobudzeniowych i hamujących.

d24222. elementem drugiego poziomu jest świadomość, która przysługuje złożonym strukturom, układom, organizacjom; d242221. ta świadomość nie posiada samodzielnego istnienia odrębnego, ale jest wyrazem specyficznego rodzaju układów.

d2423. sposób poznawania funkcji świadomości musi być obiektywny: d24231. w badanym zachowaniu się fizjolog stwierdza, poznaje funkcje świadomości przez uchwycenie cech twórczości, oraz dynamizmu i podatności do uczenia się; d24232. jednak ten sposób poznania nie wyklucza zasadniczo postępowania subiektywnego w postaci introspekcji względem funkcji świadomości.

d2424. sposób opisu jest podyktowany strukturą i zależnościami przedmiotu: d24241. fizjologowi badającemu mechanizm zachowania się — ze względu na to, że procesy psychiczne są z układami procesów fizjologicznych — wolno jest opisywać procesy psychiczne w terminach fizjologicznych; d24242. w tych warunkach nic nie przeszkadza psychologowi posłużyć się pewnymi twierdzeniami fizjologicznymi dla uzasadnień psychologicznych twierdzeń⁹.

d3. Stanowisko materializmu dialektycznego.

d3. uzasadnienie wypracowane przez materializm dialektyczny koncentruje uwagę na stosunku pojęć fizjologicznych do psychologicznych. W tym stosunku wyraża się: d31. aspekt treściowy i d32. aspekt zakresowy.

d31. aspekt treściowy wraża się: d311. w zestawieniu znaczeń; d312. w roli znaczeń w opisie i d313. w filogenetycznej zależności praw.

d311. oto zestawienie znaczeń w odniesieniu d3111. do pojęć psychologicznych, d3112. oraz do pojęć fizjologicznych.

⁹ I. P. Pawłow, Dwadzieścia lat badań wyższej czynności nerwowej (zachowanie się) zwierząt, W-wa, 1952; zob. A. Lewicki, Procesy poznawcze i orientacja w otoczeniu, W-wa 1960.

d3111. w pojęciu psychologicznym znaczenie polega na tym, że to pojęcie wyraża treść będącą odzwierciedleniem otoczenia z tendencją do względnienia tej treści w działaniu.

d3112. w pojęciu fizjologicznym znaczenie polega na wyrażaniu zespołu mechanizmów, które przyczyniają się do wytwarzania tej treści¹⁰.

d312. po ustaleniu definicji przechodzimy do zastosowania pojęć w opisach: d3121. za pomocą pojęć fizjologicznych opisuje się fizjologiczną podstawę procesów psychicznych; d3122. ta właśnie podstawa jest bazą układów, funkcji, treści wyrażonych przez pojęcia psychologiczne¹¹.

d313. wreszcie — w filogenetycznie branych zależnościach praw fizjologicznych i psychologicznych: d3131. tu zaznaczyć należy, że przedstawiona relacja: z jednej strony — między parą: fizjologicznego pojęcia i oznaczoną rzeczywistością, a z drugiej strony — między parą: psychologicznego pojęcia i oznaczoną rzeczywistością — jest przyporządkowana marksistowskiej koncepcji o ontologicznej hierarchiczności w ewolucyjnym powstawaniu: d31311. z materii — jako takiej — powstaje materia żywa, a dalej z tej materii tylko ożywionej powstaje materia żywa z psychiczną własnością.

d3132. wobec tego materia żywa wyprzedza genetycznie materię występującą — jako żywą — z psychiczną własnością: d31321. to w przekładzie terminologicznym da się tak wyrazić: fizjologiczne wyprzedza genetycznie psychiczne; d3133. przede — pojęcia i twierdzenia o strukturach i funkcjach fizjologicznych mogą być: bądź — tłumaczeniem genetycznym, bądź — przesłanką dla wyprowadzenia twierdzeń psychicznej rzeczywistości zmysłowej.

d32. aspekt zakresowy ma swój odpowiednik: d321. metodologiczny i d322. semantyczno-logiczny. 321. odpowiednik me-

¹⁰ A. I. Razow, Soobrażenija riadowego psichologa, Woprosy Filozofii, nr. 3, 1953; E. M. Tieplow, Ob obiektiwnom mietodie w psichologii, Sowjetskaja Piedadogika, 7, 66—86, 1952.

¹¹ J. Reykowski, Metodologiczne problemy psychologii współczesnej, 40—67, W-wa, 1964.

todologiczny sprowadza się do stosowania specjalnych schematów w formowaniu uzasadnienia: d3211. takim schematem jest ustalenie zakresu dla pojęć psychologicznych; d3212. oraz wyprowadzenie z tego charakterystyki twierdzeń i praw uformowanych z określonych pojęć.

d3211. oto sprawa ustalenia zakresu: zakres pojęć wiąże się z dezygnatami pojęć: d32111. dezygnatami pojęć psychologicznych są nie tylko proste procesy neurofizjologiczne, ale i pewne specyficzne organizacje, układy procesów neurofizjologicznych.

d3212. z tego ustalenia zakresowego wynika charakterystyka praw i twierdzeń: d32121. prawa normujące przebieg prostych procesów neurofizjologicznych i przebieg specyficznych organizacji, układów neurofizjologicznych — rozciągają swą normatywność na procesy psychiczne w ten sposób, że pozwalają uformować prawa psychologiczne normujące przebieg procesów psychicznych.

d32122. zastosowanie przedstawionej teorii do jednostkowych odpowiedników — tak się wyraża: d321221. psychologiczne prawo widzenia generalizacji dało się uformować na podstawie fizjologicznego prawa irradacji procesów pobudzeniowych w korze mózgowej.

d321222. psychologiczne prawo widzenia głębi zostało wyprowadzone z fizjologicznego prawa normującego przebieg w specyficznej organizacji procesów akomodacyjnych soczewki oraz funkcjonowania impulsów wywołanych pobudzeniem siatkówki¹².

d322. odpowiednik semantyczno-logiczny zawiera zestawienie określeń zakresu. d3221. z określeniami znaczenia i oznaczania, d3222. oraz wartościowanie tego zestawienia.

d3221. wypowiedź o tym, że dezygnatami pojęcia psychologicznego są proste procesy neurofizjologiczne i pewne specyficzne układy, organizacje procesów neurofizjologicznych — implikuje zdanie: d32211. iż w danym zakresie istnieje — ja-

¹² J. Reykowski, *Metodologiczne problemy psychologii współczesnej*, 48, 49, W-wa, 1964.

kościowo i ilościowo jeden i ten sam — dezygnat, który jest oznaczany przez dwa pojęcia, czy nazwy o dwu różnych znaczeniach: d32212. jedno pojęcie, czy nazwa ze znaczeniem procesu psychicznego, a drugie pojęcie, czy nazwa ze znaczeniem procesu neurofizjologicznego.

d 3222. wartościowanie omówionego zestawienia sprowadza się do: d32221. sprawy prawidłowości, d32222. oraz nieprawidłowości.

d32221. prawidłowość może mieć dwa oparcia: d322211. jedno oparcie — to reguły semantyczno-logiczne; d322212. drugie oparcie — to dialektyczne prawo jedności przeciwieństw.

d322211. reguły semantyczno-logiczne dopuszczają, aby jeden i ten sam przedmiot był oznaczany przez dwa pojęcia, czy nazwy o dwu różnych znaczeniach: d3222111. sytuacja taka wyraża, że dany przedmiot jest rozpatrywany z dwu różnych punktów widzenia, czyli od strony dwu różnych cech charakterystycznych.

d322212. drugim oparciem jest dialektyczne prawo przeciwieństw: dwa przeciwieństwa nie wykluczają czynnika wspólnego i zbiegają się w jednym wspólnym czynniku.

d32222. jednak nieprawidłowość nie jest wykluczona przez dwie racje podane za prawidłowością: zagrożenie nieprawidłowością pochodzi — d322221. z dziedziny teoretycznej, d322222. i z dziedziny faktycznej.

d32221. zagrożenie z dziedziny teoretycznej sprowadza się: d323311. naprzód — do zestawienia dwu zdań: w pierwszym zdaniu: „jeden i ten sam dezygnat oznaczony przez pojęcia, czy nazwy o różnych znaczeniach: w specyfikacji chodzi o jedno pojęcie procesu psychicznego, a o drugie pojęcie procesu neurofizjologicznego” — nie jest dostatecznie wykluczona niesprowadzalność psychicznego do fizjologicznego.

d32222121. natomiast — w drugim zdaniu stanowiącym definicję psychicznego — ta niesprowadzalność jest wyraźnie podkreślona: z jednej strony — psychiczne jest własnością specyficzną materii niesprowadzalną do materii; z drugiej strony

zaś — fizjologiczne obejmuje funkcje ciała żywego bez atrybutu niesprowadzalności.

d322212. następnie — w tej dziedzinie teoretycznej jeszcze jedno zastrzeżenie się wyłania: używanie pojęć psychologicznych i fizjologicznych w takiej afiliacji otwiera perspektywę do wieloznaczności. Taka koncepcja afiliacji wydaje się brać za punkt wyjścia ontologiczny monizm ewolucyjny, aby przejść do ukształtowania — w sposób monistyczny — konstrukcji językowych. Jednak monizm ontologiczny nie uprawnia przejścia jednoznacznego do monizmu semiotycznego.

d32222. jeśli przejdziemy na teren faktyczny, to — o takim charakterze — jedność omawianego dezygnatu — wydaje się być — nie tyle ustalona, ile założona, lub będąca rezultatem interpretacji.

2222. *Sprawy nawiązujące do sytuacji zabiegów separatystycznych i integracyjnych.*

2222. rozważymy tu zabiegi separatystyczne i integracyjne według następującego uporządkowania: 22221. naprzód — damy wyjaśnienie samego tytułu; 22222. potem — przedyskutujemy realizację wskazanych zabiegów w różnych kierunkach psychologicznych; 22223. wreszcie — zakończymy konkluzją.

22221. *Wyjaśnienia ogólne.*

22221. to wyjaśnienia dotyczące tytułu: 222211. pierwsze wyjaśnienie sprecyzuje rozumienie: e1. już to — tendencji, czy postawy separatystycznej, a2. już to — postawy, czy tendencji integracyjnej: ustalając rozumienie — jednej i drugiej postawy — zwrócimy uwagę na treść, zakres i powiązanie omawianych postaw z kierunkami psychologicznymi.

e1. gdy chodzi o postawę separatystyczną, to — e11. ze względu na treściowy aspekt sprowadza się ona do odgraniczania, wydzielenia, wyodrębniania; e12. a ze względu na zakres — ta postawa nawet nie wyklucza ustawienia danego kierunku, jako jedyne go reprezentanta prawidłowego w psychologii.

e2. postawa integracyjna — e21. pod względem treściowym — implikuje tendencje do scalania; e22. gdy chodzi o za-

kres, to da się tu wyróżnić dwa jego poziomy: e221. na jednym poziomie próbuje się poczynić dopełnienia metodologiczne i problemowe, aby nadać danemu kierunkowi psychologiczemu podatność do naukowego zainteresowania się całością problemową psychologii; zakres drugiego poziomu formuje się przez równoległe modyfikowanie różnych kierunków psychologicznych, aby te zmodyfikowane mogły wyczerpywać w pełni aspekty psychiki.

e223. wreszcie wskażemy na powiązanie z kierunkami psychologicznymi: obie postawy — separatystyczna oraz integracyjna — posiadają odpowiedniki realizacyjne w ramach każdego kierunku psychologicznego.

222212. drugie wyjaśnienie podkreśli za Z. Skornym¹³, że — e31. separatystyczne postawy opierały się — głównie — na schematach i konwencjach metodologicznych; e32. a integracyjne postawy spontanicznie wyłaniały się ze schematów i konwencji problemowych.

e33. dla właściwego zrozumienia powiązań: postawy separatystycznej ze schematami i konwencjami metodologicznymi, a postawy integracyjnej ze schematami i konwencjami problemowymi — należy podać racje.

e331. zaczniemy od wskazania racji dla pierwszego powiązania opartego o zabiegi metodologiczne: e3311. z jednej strony — metodologia podaje sposoby ustalenia i koordynowania danych empirycznych z teoretycznymi w konstrukcjach całościowych; e3312. z drugiej strony — metodologia postuluje poprawne opracowanie i operowanie terminologią: e33121. otóż rodzaj — terminologii, faktów i teoretycznych konstrukcji — może ustawić dany kierunek psychologiczny w sytuacji opozycyjnej do innego kierunku, a taki rezultat stanowi cechę charakterystyczną postawy separatystycznej.

e3313. jednak tu trzeba i to podkreślić, że przed radykalnym separatyzmem — w naukach niesformalizowanych, a więc

¹³ Z. Skorny, Współczesne metody badań psychologicznych, 43, W-wa, 1966.

i w psychologii — często ratuje niekonsekwentne stosowanie zasad metodologicznych.

e332. z kolei zwróćmy uwagę na racje powiązania postawy integracyjnej ze schematami i konwencjami problemowymi: e3321. zaznaczyliśmy, że metodologia może nastawić dany kierunek na określone problemy, ale bibliografia, literatura, dyskusje środowisk psychologicznych i stany rzeczowe — narzucają resztę problemów do rozwiązywać pozytywnych, lub negatywnych.

e3322. często problemy wykluczone przez metodologię — mimo wykluczenia — wschodzą stopniowo w zakres pomijanego metodologicznie kierunku — i to naprzód — w zmienionej terminologii, a potem — prawie jawnie. e3323. ta tendencja poszerzania zakresu badawczego problemów implikuje postawę integracyjną.

22213. trzecie wyjaśnienie dotyczy wskazania imiennie kierunków psychologicznych: chodzi tu głównie — e4. o introspekcjonizm, e5. i o nieintrospekcjonizm.

2222. *Kierunki psychologiczne.*

2222. po wyjaśnieniach (2221) przeanalizujemy wymienione kierunki psychologiczne pod kątem uchwycenia w nich określonych postaw — bądź separatystycznych, bądź integracyjnych.

e4. Introspekcjonizm.

e4. introspekcjonizm potraktujemy w taki sposób: e41. naprzód — uwzględnimy introspekcjonizm w skrajnym sformułowaniu; e42. następnie — rozważymy ten kierunek, występujący w sformułowaniu umiarkowanym; e43. wreszcie — przyjrzymy się sposobom pojmowania i realizowania całościowych konstrukcji psychologicznych przez omawiany kierunek; e44. nadto podamy krótką konkluzję.

e41. w skrajnym sformułowaniu introspekcjonizm — wyraźnie — implikuje postawę separatystyczną. To skrajne sformu-

łowanie występuje: e411. u Brentany pod nazwą „czystej psychologii”, e412. a u Wundta w definicji introspekcji.

e411. dla Brentany psychologia posiada jedyną metodę poznawczą, a jest nią tylko introspekcja treści świadomości; e4111. introspekcja tak jest wyczerpująca, że zupełnie zbędne są wszelkie badania związku procesów psychicznych z podniesieniami fizycznymi i z procesami fizjologicznymi¹⁴.

e412. dla Wundta — e4121. z jednej strony — treść przeżycia, czy procesu psychicznego utożsamia się z rzeczywistością do której ta treść odnosi się; e4122. z drugiej strony — zachodzi utożsamienie procesów psychicznych z ich uświadomieniem sobie: uświadomienie jest czynnikiem konstytuującym proces psychiczny; e4123. procesy psychiczne będąc faktami świadomości, gdy przestają być uświadamiane, tym samym tracą psychiczność.

e4124. introspekcja jest jedynym środkiem skutecznym do ujmowania procesów psychicznych: bez introspekcji nie ma innego sposobu poznawczego dla ujęcia procesów i stanów psychicznych.

e413. terminologia wypracowana na użytek takiej koncepcji — nie może posiadać przydatności dla innego kierunku psychologicznego, a również nie może być — bez zastrzeżeń stosowana w innej odmianie introspekcjonizmu. e414. nie ulegą wątpliwości, że przedstawiona tu postać introspekcjonizmu daje pełną podstawę dla tendencji separatystycznej.

e42. umiarkowane sformułowanie introspekcjonizmu implikuje postawę integracyjną: e421. sformułowanie w tej postaci występuje, np. u W. Witwickiego, M. Kreutza, P. Guillaume'a, Michotte'a¹⁵.

e4211. w tym sformułowaniu umiarkowanym prześledzimy sądy o wartości introspekcji: e42111. tu uczynimy to w odniesieniu do samego zachodzenia procesu introspekcyjnego.

¹⁴ Z. Skorny, Współczesne metody badań psychologicznych, 16, W-wa, 1966.

¹⁵ Z. Babska, Uwagi na marginesie przedmowy M. Kreutza, w Psychologii Wychowawczej, t. III, 66—68, (XVII), 1, 1960.

e42111. tu zwrócimy uwagę — e421111. na zdefiniowanie właściwego procesu introspekcyjnego; e421112. na zakres obejmowanych faktów przez introspekcję oraz e421113. na niewykluczanie metody obiektywnej przez introspekcyjną metodę.

e421111. gdy chodzi o zdefiniowanie, to dla badań psychologicznych — właściwym procesem introspekcyjnym jest bezpośrednio spostrzeganie prostych zjawisk psychicznych.

e421112. z kolei, gdy chodzi o zakres, to — o pełnej skuteczności dla badań — właściwa introspekcja obejmuje tylko zjawiska proste i aktualnie spostrzegane; e4211121. ale wirtualnie, czyli w charakterze podatności do objęcia introspekcją są i takie zjawiska psychiczne, które spostrzeżone kiedyś, a obecnie zostają nieuświadomione oraz takie, które przez swą strukturę nadają się do tego, aby były spostrzeżone. e4211122. jednak poza zakresem zostają psychiczne zjawiska skomplikowane, oraz te, które są uchwytnie tylko przez symptomy.

e421113. wreszcie — nie trudno zauważyć, że metoda introspekcyjna nie wyklucza przydatności metody obiektywnej: e4211131. nic nie przeszkadza, aby te „nieuświadomione” (e4211121) i (e4211122), oraz sprawdzalne doznania treści zachodzące w psychice — stały się przedmiotem badań za pomocą metody obiektywnej, a zwłaszcza, aby się stały podatne do badań metodą testów. e421114. podsumowanie narzuca się, że te sformułowania implikują otwartość dla tendencji integracyjnych.

e43. analogiczną otwartością jest nacechowany sposób pojmowania i realizowania — przez umiarkowanych introspekcjonistów — całościowej konstrukcji psychologicznej: e431. rezultatem stosowania metody introspekcyjnej jest mnóstwo ustaleń o faktach psychicznych; e432. te ustalenia przybierają postać opisu i klasyfikacji oraz wtedy stają się podstawą wykrywania praw; e433. a prawa te posiadają tak samo sprawdzalny charakter, jak prawa ustalone metodą obiektywną¹⁶.

¹⁶ M. Kreutz, Podstawy psychologii, 16, 58—60, W-wa, 1949.

e434124. formułowanie praw i teorii opiera się o metodologiczne postulaty: e4341. jeden postulat dotyczy formy, e4342. drugi postulat dotyczy elementów konstytutywnych.

e4341. forma prawa, teorii powinna mieć postać zdania, lub jego odpowiednika. e4342. dla omawianej konstrukcji — elementami konstytutywnymi są podmiot, orzecznik i dopełnienia: e43421. podmiot i orzecznik powinny spełniać stosunek zakresowy, a mianowicie — bądź — być w stosunku zawierania terminów występujących w opisie: w takim stosunku zawierania, w jakim jest klasa w odniesieniu do swego elementu; bądź — być w stosunku nadrzędnego do podrzędnego; bądź — gdy chodzi o hipotezy — być w stosunku analogii, ale z wykluczeniem metaforycznego odnoszenia.

e43422. gdy chodzi o dopełnienie, to tutaj zwrócimy uwagę — e434221. na jego stosunek do opisu, e434222. i na jego elementy konstytutywne.

e434221. dopełnienie, będąc w postaci uogólnienia, powinno mieć swoje odpowiedniki konkretne w opisie. e434222. jego elementami konstytutywnymi są wyrażenia przedstawiające — bądź ilościowo, bądź jakościowo — różne aspekty — już to zjawisk psychicznych, już to procesów fizjologicznych, już to bodźców zewnętrznych: te wyrażenia wchodzą w językową strukturę prawa dla uściślenia.

e44. z powyższych rozważań wynika, że — w sformułowaniu umiarkowanym — introspekcjonizm pod względem sposobu opracowywania rezultatów swych badań jest zbliżony do postępowania stosowanego w nieintrospekcjonizmie.

e5. „Nieintrospekcjonizm”.

e5. tą nazwą „nieintrospekcjonizm” oznaczamy tu behawioryzm: w behawioryzmie — e51. naprzód — rozróżnimy trzy jego odmiany, e52. a następnie — rozpatrzymy stosunek danych empirycznych do konstrukcji teoretycznych.

e511. zapoczątkowaną przez Watsona — pierwszą odmianę — e5111. po charakterystyce ogólnej — rozważymy: e5112. od strony metodologicznej, e5113. i od strony problemowej.

e5111. oto charakterystyka ogólna: e51111. pierwsza odmiana ma postać fizjologiczno-biologiczną; e51112. posługuje się — głównie — terminologią zastaną w fizjologii oraz biologii; e51113. dopełnienie nowymi terminami jest takie, że tym terminom nie jest przyporządkowane żadne znaczenie psychologiczne.

e5112. od strony metodologicznej ta pierwsza odmiana ma wyraźnie podstawę separatystyczną i ekskluzywną. e51121. dla Watsona punktem wyjścia w konstruowaniu własnej metodologii — była radykalna krytyka introspekcjonizmu: e511211. Według tej krytyki kierunek introspekcjonistyczny oparty jest na fikcji, gdyż świadomość nie istnieje.

e51122. dla Watsona punktem dojścia było — po radykalnym odrzuceniu introspekcjonizmu — przyjęcie: e511221. z jednej strony — jako jedynej metody badań — obserwacji oraz eksperymentu; e511222. z drugiej strony — uznał za jedyny przedmiot badań — zachowanie się człowieka i innych istot żywych; e511223. to zachowanie się jest „zmienną zależną”, czyli reakcją wyznaczoną przez bodźce zewnętrzne zwane „zmiennymi niezależnymi”.

e5113. od strony problemowej — postawa separatystyczna, czy ekskluzywna była niemniej zdecydowana; e51131. chociaż pośród zachowań się występują u Watsona reakcje werbalne, a pod tą nazwą ukryty był — niejako — problem myślenia; e51132. niektóre inne problemy były domniemane pod nazwą „strumień aktywności”.

e512. dla drugiej odmiany behawioryzmu — e5121. na początku podamy krótką charakterystykę ogólną, e5122. a dalej — zestawimy odmianę drugą z pierwszą.

e5121. oto charakterystyka: druga odmiana opracowana przez E. C. Tolmana posiada postać psychologiczną, ale bez wyraźnej terminologii o świadomości.

e5122. zestawiając odmiany drugą z pierwszą, wskażemy: e51221. że Tolman niektóre elementy przyjął — bez zmian — od Watsona; e51222. inne przyjęte zmodyfikował; e51223. a jeszcze inne — do przyjętych i zmodyfikowanych — dodał; e51224. do tych rozważań dołączymy krótkie podsumowanie.

e51221. do przyjętego — bez dokonania zmian — należy głównie koncepcja roli bodźca, czyli „zmiennej niezależnej”.

e51222. a przyjęte i zmodyfikowane obejmują watsonowską strukturę metodologiczną ukonstytuowaną przez obserwację i eksperyment oraz strukturę problemową ukonstytuowaną przez zachowanie się, czyli zespół „zmiennych niezależnych”.

e51222. tolmanowska modyfikacja sprowadza się do dwu zabiegów: e512221. jeden negatywny, eliminujący z zachowania się watsonowskie przypisywanie statycznego stawania się automatycznego: e5122211. bowiem w watsonowskim ujęciu zachowanie się jest sumą wielu procesów równoległych, zachodzących automatycznie.

e512222. drugi zabieg pozytywny: polegał on na wprowadzeniu dynamizmu do zachowania się oraz na uznaniu całościowości w zachowaniu się: e5122221. dynamizm postuluje wewnętrzną zależność, współistnienie i współdziałania elementów, a całościowość nie dopuszcza koncepcji, utrzymującej, że całość zachowania się jest zlepkiem elementów. e5122222. dynamiczne i całościowe zachowanie się implikuje różne aspekty i ukierunkowania poznawcze oraz celowe z wyszukiwaniem środków i sposobów skutecznego zmierzania do celu.

e51223. oto elementy — do przyjętych i zmodyfikowanych — dodane: tu — głównie — chodzi o strukturę i funkcje „zmiennych pośredniczących”: e5122231. w tym ujęciu — obok bodźców zewnętrznych — występują „zmiennie pośredniczące” w postaci bodźców środowiskowych, dziedzicznych i wyuczonych nastawień oraz fizjologicznych popędów: e512232. wymienione czynniki wpływają na powstawanie i jakość zachowania się.

e51224. w podsumowaniu podkreślić należy, że przedstawiona charakterystyka wyraźnie odróżnia zachowanie się istot obdarzonych życiem psychicznym od reakcji czysto biologicznych, a tym bardziej od ruchów ciał martwych: e512241.

w tym naświetleniu koncepcja tolmanowska wydaje się być szerokim wstępem do tendencji integracyjnej¹⁷.

e513. odnośnie trzeciej odmiany, to — e5131. po krótkiej charakterystyce ogólnej, rozważymy tu dwa stosunki: e5132. jeden — to stosunek tej odmiany do metody introspekcyjnej; e5133. drugi — to stosunek tej odmiany do koncepcji psychologów radzieckich; e5134. oraz nakreślimy podsumowanie rozważań.

e5131. charakterystyka tej odmiany behawioryzmu sprowadza się do stwierdzenia, że odmiana ta, opracowana przez O. H. Mowrera, posiada postać psychologiczną z wyraźną terminologią przystosowaną do wyrażania świadomości.

e5132. wymieniony — jako pierwszy — stosunek Mowrera wyraża się w praktyce metody introspekcyjnej w sformułowaniu umiarkowanym: krytyka posiada dwa aspekty: e51321. aspekt negatywny polega na tym, że krytyka nie wykazuje zasadniczej nieskuteczności metody introspekcyjnej; e51322. aspekt pozytywny sprowadza się do dwu zarzutów e513221. jeden zarzut piętnuje tendencje introspekcjonizmu umiarkowanego, wyrażające się w uznawaniu introspekcji za „główną metodę badań stanów świadomości”; e523222. drugi zarzut wskazuje na brak osiągnięć dostatecznych w introspekcjonizmie, a więc celuje się tu tylko w faktyczną nieskuteczność.

e5133. drugi stosunek wyraża się u Mowrera — e51331. z jednej strony — w uznaniu metody ekstrospekcyjnej; e51332. z drugiej strony — w aprobacie dla koncepcji sformułowanej przez Nittina na temat świadomości: e513321. w koncepcji tu aprobowanej świadomość jest obdarzona jedynym atrybutem: tym atrybutem jest odtwarzanie, reprodukowanie, reprezentowanie rzeczywistości otoczenia.

e51332. ta rzeczywistość posiada niezależne istnienie:

¹⁷ E. C. Tolman, Principles of purposive behavior, w zb. S. Koch, Psychology, A Study of Science, v. 2, New York, 1959, Mc Graw — Hill; zob. A. Lewicki, Procesy poznawcze i orientacja w otoczeniu, 45—48, W-wa, 1960.

e513323. a wewnątrz świadomości powstaje odbicie tej niezależnie istniejącej rzeczywistości¹⁸.

e51333. Nittina koncepcja, aprobowana przez Mowrera jest powszechnie uznawana przez psychologów radzieckich — z tym zastrzeżeniem — e513331. że niektórzy z psychologów radzieckich, jak np. S. L. Rubinsztejn¹⁹ uznaje przydatność introspekcyjnej metody; e513332. a inni, jak np. Tiepłow²⁰ — zdecydowanie odrzuca wartość metody introspekcyjnej.

e5134. podsumowując powyższe rozważania, trzeba podkreślić, że mowrerowskie wprowadzenie pojęć o świadomości do kierunku behawiorystycznego — jest realnym ujawnieniem tendencji integracyjnej.

e52. pozostaje do omówienia metodologiczna koncepcja behawiorystyczna stosunku — e521. danych empirycznych, e522. do konstrukcji teoretycznych; e523. z krótką oceną tego stosunku.

e521. danymi empirycznymi są — stwierdzone, skontrolowane, proste — fakty, czy zjawiska psychiczne, przyporządkowane zmierzonym i ustalonym faktom, czy zjawiskom — bądź fizycznym, bądź fizjologicznym, zlokalizowanym w czasie i przestrzeni oraz opisanym w terminach jednoznacznych.

e522. do skonstruowania teorii dwa wymagania muszą być spełnione: e5221. jedno dotyczy jakości elementów językowych; e5222. drugie — dotyczy: e52221. funkcji, e52222. formy, e52223. i weryfikacji teorii.

e5221. elementami językowymi niezbędnymi do sformułowania teorii — mogą być użyte dwojakiego rodzaju terminy: e52211. jedne terminy pochodzą z ustaleń empirycznych i ozna-

¹⁸ O. H. Mowrer, *Learning Theory and Behavior*, New York, 1960; J. Wiley, J. Reykowski, *Metodologiczne problemy psychologii współczesnej*, 133—134, W-wa, 1964.

¹⁹ S. L. Rubinsztejn, *Podstawy psychologii ogólnej*, 48—49, W-wa, 1962.

²⁰ B. M. Tiepłow, *Ob obiektywnom metodie w psychologii*, *Sowietskaja Piedadogika*, 7, 66—96, 1952.

czają „zmiennie”; e52212. drugie — to takie terminy, które są zdefiniowane za pomocą pierwszych.

e52221. funkcja teorii sprowadza się do względnie adekwatnego reprezentowania danych doświadczenia, przedstawionych znaczniejszą liczbą terminów.

e52222. — w przeciwstawieniu do materiału doświadczalnego, przedstawionego znaczniejszą liczbą terminów — forma konstrukcji teoretycznych winna być ukonstytuowana za pomocą minimalnej liczby terminów.

e52223. weryfikacja teorii dokonuje się przez realizację odpowiedniej sytuacji eksperymentalnej, w której spełnia się przewidywania ²¹.

e523. przedłożone wymagania noszą piętno pozytywistyczne: e5231. gdyby te wymagania zostały spełnione, dałyby — niewątpliwie — podstawę do ścisłości oraz do uniknięcia fikcji; e5232. w każdym razie — te wymagania są wyrazem szukania ścisłości w psychologicznych badaniach i w psychologicznym piarstwie.

22223. z powyższej całości obejmującej tendencje ujawnione w introspekcjonizmie i w nieintrospekcjonizmie — wynurza się *konkluzja*, w której — wyraźniej — podkreślić należy zbieżność problemową w różnych kierunkach psychologicznych, a — mniej wyraźnie — uwydatnioną, wzajemną tolerancję różnych metod.

III. Konkluzja o roli terminologii w procesie integracyjnym na terenie psychologii.

f. w konkluzji tej uwzględni się: f1. naprzód — zabiegi postulatowe, f2. a następnie — zabiegi realizacyjne.

f1. oto zabiegi postulatowe: f11. pierwsza grupa zabiegów dotyczy języka już używanego w psychologii: f111. z tej gru-

²¹ B. F. Skinner, Critique of psychoanalytic concepts of psychology and psychoanalytic, Univers. of Minnesota Press, 1956; Reykowski, Metodologiczne problemy psychologii współczesnej, 109, 115, 116, Wwa, 1964.

py — niektóre zabiegi posiadają charakter ogólny; f112. z tej grupy — inne zabiegi posiadają charakter szczegółowy.

f111. zabieg postulatowy o charakterze ogólnym sprowadza się do stwierdzenia: wielu psychologów widzi konieczność systematycznego badania języka używanego w psychologii.

f112. zabiegi o charakterze szczegółowym: badania powinny ustalić — f1121. z jednej strony — kategorie terminów, które mogłyby być przyjęte w jednym i tym samym znaczeniu, czyli jednoznacznie przez wszystkie kierunki psychologiczne; f1122. z drugiej strony — należy zmierzać do ustalenia kategorii terminów, które nie mogą być używane w jednym i tym samym znaczeniu przez różne kierunki psychologiczne; f1123. dla ostatnio wymienionej kategorii terminów trzeba by skonstruować reguły przekładalności.

f12. druga grupa zabiegów postulatowych zawiera zmierzanie — f121. po pierwsze — do dopełnienia — języka już używanego — skonstruowaniem nowych nazw z przyporządkowaniem odpowiednich znaczeń, f122. po drugie — do opracowania nowych reguł odpowiednich do konstruowania i operowania oraz do koordynowania dopełniających elementów z dopełnieniami.

f121. dla urealnienia potrzeby i możliwości skonstruowania nowych nazw — wytyczyć należy kierunki oznaczania: f1211. te kierunki wskazują — w mechanizmach zachowania się — takie aspekty, jak świadome introspekcyjnie, świadome ekstrospekcyjnie, świadome dwoma sposobami, czyli introspekcyjnie i ekstrospekcyjnie, nieświadome ale psychiczne, niepsychiczne różnej kategorii, a więc już to stale występujące w zachowaniu się, już to występujące nieregularnie w zachowaniu się²².

f13. jeszcze jedna grupa zabiegów postulatowych da się

²² A. Lewicki, Procesy poznawcze i orientacja w otoczeniu, 56—58, 86—90, W-wa, 1960; zob. R. S. Woodworth, H. Scholsberg, Psychologia experimentalna, Przedmowa napisana p. A. Lewickiego str. 6, W-wa, 1963.

tak wyrazić: psycholog — w toku badań oraz w toku tworzenia określonych konstrukcji językowych na tematy psychologiczne powinien: f131. z jednej strony — rozróżniać, rozdzielać, a rozróżnione i rozdzielone części, czy fragmenty wartościować pod względem treści oraz formy: f1311. przykładowo wskazuje się tu takie części, jak opis, klasyfikacja, definicja, interpretacja, ilustracja, wyjaśnienie, dowodzenie, uzasadnienie; f1311. tu wypada zaznaczyć, że rozróżnianie i rozdzielanie jest pożądane i wewnątrz wymienionych — wyżej — części.

f132. z drugiej strony — psycholog powinien nazywać te różne części oraz zabiegi; f1321. tak uwyraźnione ogniwa ciągu postępowania myślowego dają: f1321. łatwość kontrolowanie się dla samego autora; f1313. przystępność do streszczeń dla czytelnika; f13213. a nade wszystko — odsłaniają drogę do odkrycia poprawności, ewentualnie niepoprawności w postępowaniu.

f2. obok tych postulatowych zabiegów mamy trafną próbę realizacji, opracowaną przez M. Kreutza²³, a przedtem była podobna próba, podjęta przez E. Abramowskiego²⁴.

f21. tu scharakteryzujemy te próby, szczególniejszą uwagę zwracając na sformułowaną Kreutza.

f211. autor, chcąc dać — zasadniczy, wspólny i jednaki — punkt wyjścia dla różnych kierunków psychologicznych, badawczych i systematyzujących f2111. zaczął od przedstawienia zasad definicyjnych, f2112. a następnie — w rozwijaniu, stosując je, realizował w konstruowaniu definicji zasadniczych pojęć psychologicznych.

²³ M. Kreutz, *Analiza życia psychicznego jednostki, Podstawy psychologii*, 348—396, W-wa, 1949; zob. *Psychologiczne pojęcia opisowe*, 1-68, Lwów, 1939; zob. I. *Próba zdefiniowania kilku podstawowych pojęć psychologii*, w *Przeglądzie filozoficznym* r. XXX, 317—319, W-wa 1927; J. K. Potocki, *O terminologii psychologicznej*, 19—24. *Przegl. filoz.* 2.2.1898.

²⁴ E. Abramowski, *Teoria jednostek psychicznych*, W-wa, 1899, zob. K. Twardowski, *Recenzja Teorii jednostek psychicznych*, E. Abramowskiego, *Przegląd filozoficzny*, r. III, 63—79, W-wa 1900.

f2111. cztery zasady sformułowane powinny być — łącznie — spełnione, aby było poprawne konstruowanie wybranych definicji; f21111. zasady — warunkujące poprawność definicji — scharakteryzujemy: f211111. naprzód — przez nazwanie, f211112. a następnie przez uwypuklenie znaczeń.

f211111. samo nazwanie w czterech wypadkach jest poprzedzone wyrażeniem: „definicja powinna być”: po pierwsze „wystarczająca”, po drugie „możliwie neutralna”, po trzecie „praktyczna... łatwo stosowalna”, po czwarte „o cechach realnych”.

f211112. oto uwypuklenie znaczeń: po pierwsze „wystarczająca” znaczy tyle, co wstawić w definiens — „jasne, zrozumiałe... terminy”... mające postać pierwotności, lub sprowadzalne do pierwotności; po drugie „możliwie neutralne” znaczy tyle, że definicje — pod względem syntaktycznym i semantycznym — powinny być wolne od wzorów, konwencji, założeń zaczerpniętych z określonych teorii, czy systemów²⁵.

Po trzecie „praktyczna... łatwo stosowalna” tu dla ustalenia znaczenia należy zwrócić uwagę na trzy aspekty: poznawczy, strukturalno-ontologiczny i językowy.

Aspekt strukturalno-ontologiczny wiąże się z realnym istnieniem nieskomplikowanej struktury i prostej funkcji; aspekt poznawczy pokrywa się z bezpośrednim uchwyceniem empirycznym tej właśnie nieskomplikowanej struktury i prostej funkcji; aspekt językowy sprowadza się do sformułowania za pomocą niewielu terminów, o wartości jednoznacznej, o możliwie adekwatnym oznaczaniu nieskomplikowanych struktur i prostych funkcji²⁶. Te trzy aspekty razem wzięte składają się na praktyczność i stosowalność definicji do zabiegów badawczych i systematyzujących; po czwarte „o cechach realnych”

²⁵ Powyższa charakterystyka zakłada możliwość i faktyczność wydzielenia elementów prostych w psychice ludzkiej.

²⁶ Ta charakterystyka — zdaje się implikować założenie, że jakieś definiowanie da się uniezależnić od wszelkiej koncepcji teoretycznej oraz ogólnej. Takie uniezależnienie byłoby osiągalne, gdy chodzi o pokazywanie, ale dla definiowania, to należałoby to dopiero uzasadnić.

to znaczy tyle, co było wypowiedziane o aspekcie strukturalno-ontologicznym.

f2112. realizacja sformułowanych zasad odbywała się w ten sposób: f21121. w jednym paragrafie była budowana poszczególna definicja, f21122. a w drugim paragrafie zatytułowanym „poprawność podanej definicji” — autor konfrontował zbudowaną definicję z czterema zasadami ustalonymi, aby przez to wartościowanie uwyraźnić poprawność definicji.

f21123. występują tu pary przyporządkowane paragrafów: jeden paragraf nosi nazwę własną definicji wybranego pojęcia, a drugi paragraf bywa oznaczony wspólną nazwą „poprawność podanej definicji”.

f21124. oto nazwy pierwszych paragrafów: zjawisko psychiczne, życie i przeżycie psychiczne, stany i elementy psychiczne, kompleksy psychiczne, odgraniczone treści.

f21125. samo podanie nazw wskazuje, że chodzi tu o pojęcia, które są i muszą stanowić punkty wyjścia dla każdego opisu, klasyfikacji, definicji, interpretacji, ilustracji, wyjaśnienia, uzasadnienia. f21126. rozważania przeprowadzone wskazują, że rola terminologii jest ważną w badaniach i w systematyzowaniu na terenie psychologii, a zorganizowane zabiegi zmierzające do ustalenia znaczeń usuwają wiele przeszkód hamujących tendencje integracyjne.

LA CARACTÉRISTIQUE DES POSTULATS TERMINOLOGIQUES DANS LA PSYCHOLOGIE GÉNÉRALE

(R é s u m é)

I. au début de *l'introduction*: on place le *sommaire*; 1°. dans le corps de *l'introduction* on montre le *plan* de la composition entière. 1°. dans la partie finale de *l'introduction* on *précise le problème*: 1. en *précisant* on procède d'une manière *négative*: 11. on élimine tout a qui appartient à la psychologie „*métaphysique*”; 12. on élimine aussi la comparaison de la terminologie psychologique avec la terminologie de sciences hétérogènes.

2. le procédé *positif* consiste à proposer l'examen — f21. du rôle de la terminologie — f212. dans les descriptions et dans les classifications des données empiriques; f213. et de ce rôle dans les constructions

des données empiriques; f213. et de ce rôle dans les constructions théoriques et dans les formations de différentes conceptions ou de différents systèmes.

II. *solutions du problème*: 221. dans la première partie de la solution on envisage le problème d'une manière générale: 2211. pour le point de départ on prend deux constatations: l'existence — dans la psychologie — des conceptions et des courants opposés, d'autre part — la structure du langage coïncide avec la structure du système élaboré dans un domaine de la science.

2212. en psychologie—il y a des expressions, qui par définitions, ont une signification différente ou même opposée dans une conception par rapport à la signification de ces expressions définies dans une autre conception; 22122. en outre — il y a beaucoup de mots — utilisés en psychologie — qui sont dépourvus d'univocité.

2213. en psychologie on peut parler — plutôt de plusieurs langages et non d'un seul langage; 22132. la psychologie n'est ni un système fermé, ni un système uni intérieurement par une conséquence logique.

222. dans la seconde partie de la solution on envisage des questions particulières: 2221. une de ces questions traite le rapport entre la terminologie neurophysiologique.

22211. Ici on va procéder de la façon suivante: 222111. tout d'abord — on va donner une explication générale 222111. dans l'explication on invoque le *procédé méthodologique* qu'on pratique souvent en introduisant des propositions formulées dans un domaine dans un autre domaine; 2221111. ordinairement les propositions introduites jouent le rôle des prémisses dans ce domaine nouvel.

2221112. le même procédé convient au domaine psychologique de la part du domaine neurophysiologique.

222112. ensuite — on aborde *directement le sujet*: ici on prend sous considération — c. la thèse — d. et sa justification.

c. la thèse est formulée de la même manière par les psychologues marxistes: certaines lois neurophysiologiques servent comme des pré-traditionnels, par les psychologues pawlowiens et par les psychologues mises pour construire des lois psychologiques.

d. la justification n'est pas tellement unanime: d1. la justification traditionnelle sera formulée sur la base de conception de Michotte.

d1113. au point de vue empirique — les structures et les fonctions sensuelles sont quantitatives et spacieuses: d1114. ces attributs n'excèdent pas la matérialité; d1116. les structures et les fonctions sensuelles ne sont pas diamétralement opposées aux structures et aux fonctions neurophysiologiques, mais les deux espèces de réalité ne se confondent pas, ni ne s'identifient pas.

d1117. dans certaines situations on peut s'appuyer sur les données

neurophysiologiques pour apporter des explications aux données psychiques.

d1121. du point de vue spéculative et théorique il faut admettre l'âme une et substantielle avec les trois attributs: végétatif, sensuel et intellectuel: cette âme est — en même temps — source d'énergie et effectue la causalité.

d1122. les structures et les fonctions — tant sensuelles, que neurophysiologiques — en dernière instance — dépendent causativement de l'âme: l'âme étant dans l'organisme constitue une base ontologique et explicative par rapport aux structures et fonctions — tant sensuelles, que neurophysiologiques.

d2. *la justification pawlowienne*: d21. dans l'introduction on souligne l'actualité de la conception pawlowienne en Union Soviétique et en Pologne; d22. ensuite — on souligne que Pawlow directement s'occupait du comportement des êtres vivants: d221. ces occupations ont été inséparables de l'étude des réactions sensuelles et neurophysiologiques.

d241. les notes caractéristiques des structures et des fonctions neurophysiologiques sont les suivantes: simples incoscientes, se développent d'une manière automatique et mécanique, apparaissent avec des différentes intensités — comme action de pousser ou comme action de freiner.

d242. les notes caractéristiques des structures et des fonctions sensuelles sont les suivantes: malgré que quantitatives et spacieuses, elles sont dynamiques, conscientes, elles apparaissent dans les comportements avec la composition, avec la disposition ou avec l'organisation des structures et des fonctions neurophysiologiques de pousser et de freiner.

d2423. étant donnée une dépendence ontologique de deux entités, rien n'empêche a ce que — d'une part — les lois psychologiques s'entrelacent avec les lois neurophysiologiques et d'autre part — à ce que les énoncés sur le psychique s'entrelacent avec les énoncés sur les données neurophysiologiques.

d3. *justification marxiste*: cette justification se base sur l'analyse de deux notions — d'une part — „la notion psychologique”, d'autre part — „la notion neurophysiologique”. Cette analyse se fait du point de vue — d31. *de la compréhension*, d32. et du point de vue *de l'extension*.

d31. du point de vue *de la compréhension* — d311. en premier lieu — on définit la signification exprimée par „la notion psychologique”; d3111. cette signification consiste à être une représentation, un reflet, une empreinte de l'entourage. d312. en second lieu on définit la signification exprimée par „la notion neurophysiologique”: d3121. cette signification consiste à exprimer l'ensemble de mécanismes, qui accom-

pagent, qui influencent et qui conditionnent l'efficacité de la représentation de l'entourage.

d313. ces définitions étant données — on a cherché un principe de l'évolution matérialiste pour appuyer la conclusion: d3131. d'après le principe évolutionniste — l'entité neurophysiologique appartenant aux êtres vivants — au point de vue de génèse — précède le psychique apparu à un moment dans les êtres vivants; d3132. et voici la conclusion: il convient d'expliquer le succédant par l'antécédant.

d32. du côté de l'extension — d3211. on considère les deux notions, — à savoir, la notion psychologique et la notion neurophysiologique — comme deux classes des noms doués — en principe — de deux significations différentes; d3221. mais la différence des significations n'empêche pas aux entités désignées par ces noms à être contenues dans la même extension, d32211. car deux noms, avec les significations différentes peuvent — ou bien désigner deux aspects de la même réalité, ou bien — désigner deux propriétés différentes d'un seul élément ou d'un seul objet.

d3222. ces considérations essayent de montrer que les structures et fonctions psychiques aussi bien que les structures et fonctions neurophysiologiques, quoique portent les noms différentes, entrent dans la même extension: d2221, deux entités — en même temps — différent et s'identifient.

d322212. cette affirmation s'accorde avec le principe reconnu par le matérialisme dialectique: l'unité de deux contradictoires, ou l'unité de deux contraires; entre deux opposants il y a de l'unité et de la communauté.

d32222111. cependant cette même affirmation est en désaccord avec un autre principe reconnu par les marxistes: d32222112. ce principe soutient que le psychique n'est pas réductible au matériel; tandis qu'au neurophysiologique on n'attribue pas cette irréductibilité.

2222. *la seconde question particulière* se rapporte à l'étude de l'attitude et de la tendance de *séparation et d'intégration* devenant visibles dans les courants psychologiques tels, comme *l'introspectionnisme et le behaviorisme*.

22221. dans *l'explication introductive* on éclaircit — e1. tout d'abord — ce qu'on entend par la tendance séparatiste: e11. cette tendance se manifeste par le choix des méthodes spéciales et par le choix des problèmes déterminés, en éliminant les autres méthodes et les autres problèmes.

e2. ensuite — ce qu'on entend par l'attitude d'intégration: e21. cette attitude s'exprime dans la reconnaissance des méthodes subjectives et objectives en admettant tous les aspects du problème psychologique.

e31. ordinairement la tendance séparatiste se développait en dépen-

dence des raisons méthodologiques; e32. tandis que l'attitude intégrante était dictée par les soucis tendent à compléter les aspects du problème.

22222. après les explications on passe à l'examen de deux conceptions psychologiques, en y cherchant les tendances de séparation et d'intégration.

e4. notre première préoccupation se tourne vers *l'intuitionisme*: e41. l'intuitionisme dans sa *forme radicale*, n'admettant pas l'efficacité des méthodes objectives, s'enferme dans la subjectivité et se sépare de la solution de nombreux problèmes psychologiques.

e42. l'intuitionisme dans sa *forme modérée* — pour la méthode introspective — propose comme objet — les structures et les fonctions simples seulement. e4211. dans cette conception on prévoit une large application des tests et d'autres méthodes objectives: e4212. cette conception est ouverte aux tendances intégrantes.

e43. l'intuitionisme sous la forme modérée — s'efforce d'utiliser tous les moyens possibles pour développer les recherches et puis — sur cette matière — en faisant abstraction et généralisation, il prend les résultats abstraits et généralisés pour construire des théories unifiantes les données empiriques.

e5. le *behaviorisme* se présente sous trois formes: e511. dont la première est celle de *Watson*: e5111. son caractère et sa terminologie est presque entièrement construit à la manière de *physiologie* et de *biologie*; e 5112. la valeur de la méthode introspective est radicalement niée. e5112. le behaviorisme sous cette forme ne constitue aucun fondement pour les tendances intégrantes.

e512. la seconde forme est celle de *Tolman*: e5121. son caractère est déjà *psychologique*, mais sans la terminologie pour désigner la conscience; e5122. ce manque de terminologie sur conscience — était récom-pensé amplement par la terminologie utilisée pour expliquer la conduite, le comportement humain — en y soulignant le dynamisme, la spontanéité, la coordination, les éléments cognitifs, comme si, libre choix des moyens et les tendances finales.

e51221. il est vrai, que ce comportement est un ensemble global des réactions d'un être vivant en réponse à une situation donnée, mais ce n'est pas un assemblage mécanique, car c'est un ensemble structuré. e51224. sous cette forme — la conception est une large introduction aux tendances intégrantes.

e513. troisième forme est celle de *Mowrer*: e 5131. cette forme a — explicitement un caractère psychologique, avec la terminologie pour désigner la conscience.

e5132. Mowrer reproche à la méthode introspective le défaut de l'efficacité, mais ne renie pas entièrement la valeur de cette méthode; e5133. par contre — ce psychologue reconnaît la pleine efficacité de la méthode extrospective.

e51332. Mowrer approuve la conception formulée par Nittin au sujet de la conscience: le rôle principal de conscience c'est refleter, reproduire, représenter, donner une empreinte de l'entourage; e51333. ce que Mowrer accomplit — coincide avec les positions prises par H. C. Warren, R. S. Woodworth et J. Kantor qui ont élargi l'étendue de l'occupation au sujet de la conscience et des réactions subjectives. e5134. tout cela est un signe important des tendances intégrantes.

III. *la conclusion* porte sur l'importance de l'étude de terminologie psychologique: f1. — tout d'abord — ici on a réuni quelques postulats, qui concernent le langage de psychologie: f11. on postule surtout — f111. d'une part — un effort tendant à établir d'une manière précise la signification des noms; f112. d'autre part — à élaborer des règles qui permettraient traduire les expressions utilisées dans une conception en expressions utilisées dans une autre conception.

f2. ensuite — on a analysé les essais réalisés par quelques psychologues polonais: f21. en premier lieu — on a montré les critères élaborés, qui servent pour la vérification des définitions en psychologie; f22. en second lieu — on a énuméré les notions définies, qui sont considérées comme les points de départ dans les recherches et dans les systématisation en psychologie.